

МОЇ ВЗАЄМИНИ З ІВАНОМ ЧЕНДЕЄМ ДО 85-РІЧНОГО ЮВІЛЕЮ ПИСЬМЕННИКА – КОРОТКИЙ ЕСЕЙ

Анотація. У статті розглядається творчість І.Чендея.

Resume. I. Chendey's creative works are analyzed in this article.

Ключові слова: талант, творчий процес, учнівство, мистецтво.

Key words: talent, creative process, apprenticeship, art.

Взаємини тривали понад сорок років, з різною інтенсивністю. Були тут і підйоми, і спади. Але моральна нитка не обривалася за всяких життєвих моментів. Завжди було щось вище, в'яжуче, ніж зворотне.

Зачалися взаємини між мною, студентом української філології, і вже порівняно знаним письменником звично. Я цікавився місцевою літературою як локал-патріот і придбав у „Кобзарі” чергову нову книгу ужгородського прозаїка, ім'я якого вже чув. Це був роман „Птахи полишають гнізда”. Я спрагло і швидко прочитав твір. Ще не було зовні нав'язано мені судження, що Івана Чендея тяжко читати. Твір мене пам'ятно вразив підтекстом. Гніздо – це осідок, його завчасно покидати недоцільно чи й недоцільно взагалі. Гніздо, колиска, обійстя – це святе. Це вічне. Це місце, звідки діти-птахи стартують у великий і невідомий світ. Вражений письмом, я написав читацького листа письменникові і ... несподівано отримав щирю відповідь-подяку. Так зачалися конкретні взаємини. Я потому написав емоційну рецензію-відгук на прочитане, не схожу стилем на літературознавство. Під назвою „Поетично, самобутньо” майже без правки мене надрукувала „Літературна Україна”. Я був окрилений. Це заохотило варіювати рецензії-відгуки до інших регіональних газеток – від Ужгорода аж до Львова. Це своєю чергою сигналізувало, що в критиці з'являється нове, ще нікому не відоме ім'я критика-естета. Я підростав у власних очах. І здобував прихильників.

Познайомився відтак з письменником, розговорився з ним. Було цікаво і незвично контактувати. Різниця у віці не дозволяла буквально приятелювати. Але я, селянин з походження, щиро прив'язався до письменника. Двері його оселі на вулиці Високій були завжди відчинені для мене. І я охоче, зацікавлено користався цим багатством, можливістю спілкуватися. І з гумором прозвав його обійстя тут Згарицею-Пригарницею (за романом).

Паралельно мене полонив і роман Михайла Томчанина „Жменяки”, і проза Луки Дем'яна, Олександра Маркуша, і поезія Василя Вовчка та Петра Скунця, Василя Діянича та Юрія Гойди, пізніше – Юлія Боршоша-Кум'ятського та Андрія Патруса-Карпатського. А також книги професора Василя Микитася з історії крайового літературного руху. Я впевнено входив у храм крайового

красного письменства. Намагався писати сам, в основному вірші, сповідуючи новаторство, а також відгуки на різні книги. А тут заявляється ще Петро Лінтур з фольклором – баладами і казками. До видань П.Лінтура причетний й Іван Чендей, бачу.

Поступово доростаю з конспектами лекцій професора Василя Микитася до усвідомлення крайового літературного процесу як окремішного і цілісного. Раптом виринає з п'їтми постать Олександра Духновича в образі, що його створив відомий рисунок Карела Васермана (Бокшаєва графічна інтерпретація прийде пізніше). Тут незримо підсобляє мені старими виданнями покійний дід-дяк і народний вчитель по маминій лінії – Михайло Тараконич, що лишилися в коморі для нащадка, який ще не був видкий і на обрії. Моїй мамі, його доньці, було лише сім років. Я народився лише після десятих років, як поховали його діда. Усе докупно формувало мене як майбутнього письменника, локал-патріота, і роль Івана Чендея в цім процесі на певному етапі виявилася провідною. Мене захоплювала його принциповість, патріотизм і працелюбність. Я так і уявляв собі письменника. А щось невиразне, слизьке, боязке завжди викликало в мене відразу, огиду. Такі люди непевні. Іван Чендей був певною людиною.

Несподівано для мене улюблений роман „Птахи полишають гнізда” Івана Чендея розкритикований в „Закарпатській правді” викладачем кафедри української літератури Юрієм Балеґою. Недовго думаючи і не сумніваючись, я написав контррецензію, пішов з нею до письменника. Що робити? Де надрукувати? Він підказав – надіслати до журналу „Вітчизна”, – диктував об'єм розмови. Був варіант і до „літературки”. Та обсяг, і плюс, що я тут уже надрукував добротну рецензію як дебютант. Певно, дубляж не пройшов би. Логіка спрацювала безвідмовно.

Полемічна рецензія „У вимірах життя” швидко вийшла у серпневому номері „Вітчизни” 1966 р. Було відчуття літературної перемоги, відновленої справедливості. Це – солодка публікація. Саме мав їхати з дружиною на журналістську роботу до міжгірської глибинки – я в районку-газету, а дружина в районне радіо. Та ба. Я ж пішов проти оцінки роману самим обкомом. Своє вчорашнє бажання міжгірський партійний ідеолог і земляк Микола Сюсько відкликав... Не достукався я і до Першого. Глухо. Довелося поїхати за

призначенням в спеціальну школу до неповнолітніх хуліганів у Луганськ. Це був жах для молодой творчої людини. І лише писав щирі листи друзям до Ужгорода зі слізливим проханням вирвати мене звідси, з пекла. Не боявся відповідати мені майже тільки Іван Чендей та рідня. Низку листів, як і його теплі філософські автографи зберігаю в архіві. Ці емоційні листи заспокоювали юну душу, малювали перспективу, вселяли надію. І за те дякувати. Інакше було складно. Саме в цей час для друку в академічному журналі „Радянське літературознавство” був підготовлений мій кількадесятсторінковий літературний портрет „Іван Чендей”, але він був пересунутий на пізніше, не вийшов і досі. В селищі Харківське, де знаходилася спецшкола, аби не марнувати час, я розгорнув цей журнальний літпортрет на 200 – 250 сторінок машинопису книги, рукопис якої лежав і лежить у моєму архіві, на жаль, без руху. Письменник в різний період цікавився моїм літпортретом, але термінові справи позаважали закінчити роботу над виданням. Йшлося про свіжу оцінку нових творів письменника, доповнення, стилізацію тощо. Чи повернуся до цієї роботи у ближчий час, сказати мені зараз проблемно. Але опублікувати б її доцільно, бодай уже для історії.

Власними силами і дивом я з дружиною вирвався з Донбасу через сім місяців педагогічної муки в спецшколі, куди нас, свіжих випускників, направили незаконно: тут згідно з міністерськими приписами мали трудитися досвідчені педагоги. Примус їхати підкріплювався тим, що замість дипломів, випускникам усіх факультетів того року видали тільки примітивні і юридично неспроможні довідки, – словом, я на свій страх і ризик полишив там роботу, не чекаючи трьох років відробки. Деталі лишаю. Інша тема. Опальний, я довго тинявся в Ужгороді на низькооплачуваних роботах, а то й просто безробітним. Нічим не міг зарадити і кумир, який перебував в опалі ще гірший. В „зеленій” книзі Юрія Балеги Івану Чендею з його романом „Птахи” та його „придворним” критиком, це мною і мою оцінкою „Птахів” у журналі і поза журналом, як мене охрестили недруги, було відведено з півсотні сторінок. Пізніше Юрій Балега напише, що він не паплюжив Івана Чендея чи, побіжно згадаю, й Андрія Карабелеша, Петра Лінтура, Августина Волошина і т. д., а ... захищав соціалістичний реалізм (книга „З відстані часу”). Жорстокий захист! На жаль, захист мною новаторського роману Івана Чендея „Птахи...” переніс на мене тривале офіційне гоніння. Тоді відповідальний секретар Закарпатської організації Спілки письменників України прозаїк Петро Угляренко написав офіційного листа у 70-ти примірниках під копірку і розіслав його в усі республіканські і обласні видання, аби мене не друкувати. Це зблизка виділося тоді трагічним. Та лист не спрацював. Він ударив по самому Петру Угляренку як незвабливий творчій особистості. Київський критик Леонід Кореневич надрукував цього листа в журналі „Дніпро” й тут же в статті

„Учителі і учні” різко прокоментував його не на користь „закарпатської” канцелярії. Паралельно Іван Чендей особисто звернувся з великим листом про мій захист до Олеса Гончара, тодішнього керівника Спілки письменників. Гоніння на мене, як і на Івана Чендея тільки посилювалися, а коли вийшла у прозаїка нова збірка „Березневий сніг” – досягло апогею. Я опинився на роботі з глухоними, письменник – на Свалівському лісокомбінаті вивчати трудові подвиги лісорубів. Коли критика Івана Чендея вийшла з берегів узагалі і сягнула абсурду аж до виключення з членів КПРС, я нічим не міг допомогти письменнику – хіба що „здалеку” – морально. Але знайшлися і три хвальки, які вже зараз, після бурі, хваляться, як вони мужньо захищали Івана Чендея. А це ж чистої води неправда. Його не міг захистити й сам Леонід Новиченко – тоді авторитет авторитетів. Інші київські критики мовчали. У критиці якийсь дивак під впливом розмов про захист Івана Чендея тими ужгородськими хвальками став шукати бодай рядок тодішнього тексту на його захист. А де і як його знайти, той рядок, коли не було надруковано ніде й букви від тих трьох хвальків і „сміливців”.

Згодом мої дороги з Іваном Чендеєм розбіглися в різні боки. Є тут низка причин. Письменник щиро заохочував мене до роботи в критиці, бо в області вона кульгала на обидві ноги, хвалив, що вмю писати про нову книгу цікаво, коротко, точно, емоційно, і водночас Іван Чендей, мабуть, скептично дивився на мої поетичні спроби. Я ж міркував інакше. Активізував роботу в поезії і, як і стало видніше (пізніше), маю тут певні набутки. Судити літературним арбітром. Коли ж було створено Товариство української мови, Іван Чендей запропонував Петра Скуця головою обласного осередку, а мене, вже тоді члена СПУ, його діловим заступником. Кандидатури літературний колектив прийняв. Але знову ж таки в мене були інші міркування – і я зачав та очолив новий так званий русинський рух. Знову ж таки в мене була думка, що я здатен на більше, ніж мені відводилося. А ще до того Іван Чендей прийняв на роботу до новоутвореного фонду культури в Ужгороді інших достойників, „забувши” про мене. Мені ж довелося перебиватися на випадкових роботах, бути безробітним, недоїдати з сім’єю. Я, може, чекав дійової-ділової допомоги від письменника, а він не надав її. А, може, й не міг і мої очікування були наївними.

Але це життя. Я побудував свою роботу, життя, як умів, і Господь Бог їх спрямовував на свій всевидячий і всезнаючий погляд. Я прожив, зрештою, активне і свобідне та плідне творче життя попри всі утиски цензури та гавкіт літературних псів. На сьогодні – це значний доробок: понад 60 окремих видань. Час був тяжкий, заідеологізований, тотальний наступ на творчу інтелігенцію. „Незручних” просто оголошували поза законом: в Росії – Александра Солженіцина, Йосифа Бродського – пізніше лауреатів

Нобелівської премії, на Україні – Василя Стуса, Івана Дзюбу, Євгена Сверстюка, Василя Голобородька...

Попри всі проблеми взаємин, вважаю Івана Чендея ключовим письменником крайового літературного процесу, людиною порядною і спомігливою, високоморальною. Він викристалізувався як громадянський символ, був єдиним у краї мучеником за громадянсько-літературну істину в тоталітарному суспільстві. Іван Чендей глибоко, свідомо любив свій рідний край до останнього подиху. Кращі твори з-під його пера залишаться надовго в арсеналі корінних читачів, любителів словесності. За демократичного

режиму Іван Чендей досяг би значнішого, більшого. Це закономірно. Приклад з Александром Солженіциним та українськими емігрантами з СРСР.

Я інтуїтивно потягнувся до нього як людини в молодості, і дякую за взаємність. Іван Чендей був для мене єдиним зразком протистояння режиму. Таким бережу і спогад у серці та світлу пам'ять про борця з тоталітаризмом у час, коли інші чи багато хто в Ужгороді тримали п'ястуки у глибокій кишені власних ноговиць. У тому числі й лжезахисники. З цього не дивуюся. За самостійну Україну впродовж віків гинули тільки герої, і їх немало, а прилипал сьогодні міліони.